

TRACTOR
EEN GESCHIEDENIS

TRACTOR

EEN GESCHIEDENIS

Yves Segers, Femke Paulussen en Bert Woestenborghs (red.)

Tractor. Een geschiedenis

© 2018, Centrum Agrarische Geschiedenis en Amsterdam University Press

Uitgeverij Amsterdam University Press

Vormgeving: Xpair

Fotoredactie: Laura Danckaert

Met foto's van Jan Crab

ISBN 978 94 6298 857 6

E-ISBN 978 90 4854 081 5

NUR 696

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

**"WORDT DE TRACTOR OP HET KLEINE BEDRIJF
OOIT ALGEMEEN? PROFEET SPELEN IS GEVAARLIJK.
VÓÓR 25 JAAR KON MEN DE VRAAG STELLEN:
WORDT DE AUTO OOIT GEMEENGOED?
EN WAT IS GEBEURD? LANG NIET IEDEREEN HEEFT ZIJN AUTO,
MAAR ER IS EEN ZEER GROTE UITBREIDING GEKOMEN.
MET DE TRACTOR ZAL HET OOK WEL ZO GAAN" – DE BOER, 7 MAART 1953.**

INHOUD

Inleiding	10
Hoofdstuk 1 OP HET VELD	28
<i>Intermezzo: Paard(en)kracht</i>	72
Hoofdstuk 2 ONDER DE LOEP	78
<i>Intermezzo: Droomtractoren</i>	102
Hoofdstuk 3 IN PRODUCTIE	108
<i>Intermezzo: Aan de man gebracht</i>	132
TRACTOR IN CIJFERS	143
Hoofdstuk 4 IN DE STRAAT	150
<i>Intermezzo: Tractor als verbinding</i>	178
Hoofdstuk 5 IN HET KLEIN	184
<i>Intermezzo: Tractor verbeeld</i>	204
Hoofdstuk 6 IN DE TOEKOMST	210
<i>Intermezzo: Met zachte maar beslissende hand</i>	226
Noten	230
Bibliografie	240
Illustratieverantwoording	248
Biografieën auteurs	250

◀ Een boer toont de Ford 5000 aan zijn gezin, 1972. De grote (en in het algemeen dure) tractor staat in schril contrast met de eerder bescheiden boerderij.

INLEIDING OVER BOEREN, TRACTOREN EN PASSIE VOOR OLDTIMERS

YVES SEGERS, FEMKE PAULUSSEN EN BERT WOESTENBORGH

In de speelse, humoristische en veel gelauwerde roman 'Een korte geschiedenis van de tractor in Oekraïne', geschreven door Marina Lewycka, speelt Nikolai Majevskyj, een 84-jarige ingenieur uit Engeland, een centrale rol. Hij is verliefd geworden op en getrouwd met de rondborstige en vele jaren jongere Oekraïense Valentina, maar zij ziet hem vooral als een garantie op een onbezorgde toekomst. En op verblijfspapieren. Terwijl Nikolais dochters hem proberen te bevrijden van zijn jonge en driftige eega, richt hij zijn aandacht op het schrijven van de tractorgeschiedenis in zijn land van herkomst. Voor wie zich laat leiden door de titel en geïnteresseerd is in techniekgeschiedenis, zal deze roman een tegenvaller zijn. Het tractorverhaal komt immers slechts zijdelings aan bod. Maar dat wil niet zeggen dat Nikolai zijn stiel niet kent en onwaarheden vertelt. Integendeel. In zijn manuscript concludeert de ingenieur het volgende:

"Het einde van de oorlog [de Tweede Wereldoorlog] was een tijd van buitengewone ontwikkelingen en vooruitgang in de geschiedenis van de tractor, omdat zwaarden opnieuw tot ploegscharen werden omgesmeed en een hongerige wereld erover nadacht hoe zichzelf te voeden. Zoals gevoeglijk bekend, is succesvolle landbouw de enige hoop voor de menselijke soort en daarin is voor tractoren een centrale rol weggelegd."¹

De Oekraïense ingenieur slaat hier spijkers met koppen. De impact van de tractor op de ontwikkeling van de landbouwsector en onze voedselvoorziening, in België en wereldwijd, sinds het begin van de twintigste eeuw en vooral na de tweede wereldbrand, kan niet worden overschat. Mede dankzij de tractor steeg de landproductiviteit in sterke mate, kon het aantal arbeidskrachten in de agrarische sector worden afgebouwd, wijzigde het teeltpatroon en konden de piekmomenten tijdens oogstperiodes efficiënter worden opgevangen. Niet alleen verliep het transport van en naar de velden en akkers vlotter dan ooit tevoren, bovendien zorgde deze machine ervoor dat de arbeid op het land een minder fysieke belasting was voor boer en boerin, voor

knecht en loonwerker. In enkele decennia switchte de landbouw- en voedselproductie van dierlijke en menselijke kracht naar een *'fuel based'* landbouwsysteem. Waardoor meteen ook de technologie- en kapitaalsafhankelijkheid van de sector sterk toenam.²

Dit boek, een initiatief van het Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG, Leuven), vertelt de geschiedenis van de tractor, of beter gezegd van de landbouwtractor in België. Decennialang werd deze machine overwegend ingezet in de agrarische sector. Midden jaren 1960 gingen onderzoekers ervan uit dat amper 10 procent dienst deed bij industriële bedrijven en in havens.³ De jongste twee à drie decennia

duikt hij evenwel ook in toenemende mate op bij andere economische en industriële activiteiten. Tractoren worden ingeschakeld bij wegen- en grondwerken, tuinaanleg en groenonderhoud, in de nijverheid en voor het trekken van zwaar legermateriaal en vliegtuigen... Deze publicatie belicht de landbouwtractor vanuit verschillende invalshoeken: niet alleen de technische evolutie maar ook economische, sociale en culturele aspecten komen aan bod in de hoofdstukken. Enkele intermezzo's verkennen meerdere thema's in de diepte. En Jan Crab brengt een documentair fotoverslag over de tractor (en zijn bestuurders en fans) vandaag.

TRACTOR, EEN DEFINITIE

Maar wat is nu precies een tractor? Het woord 'tractor' is afgeleid van het Latijnse *trahere*, wat trekken betekent. Het Van Dale woordenboek geeft als omschrijving: 'gemotoriseerd voertuig voor het trekken van landbouwmachines, wagens, enz.; = trekker'.⁴ Maar uiteraard doet een tractor meer dan trekken... zo draagt en drijft hij ook werktuigen aan, al was dat nog niet het geval bij de eerste generaties tractoren. In Engelstalige agrarische middens werd aanvankelijk het begrip *traction engine* gebruikt. Pas vanaf het eerste decennium van de twintigste eeuw doken *tractor* en het Franse *tracteur* op. In Nederland beschouwde men het Engelse *tractor* als een vreemd element in de Nederlandse taal en onder impuls van de invloedrijke agronoom professor M.F. Visser en de Werkgroep Taalgebruik Landbouwtechniek raakte het woord 'trekker' meer en meer ingeburgerd, zeker na 1945.⁵ In België gebruikte de Leuvense professor Edmond Leplae het woord 'tracteur' al in 1904. 'Trekker' dook op in 1912, maar het woord vond nooit echt ingang in Vlaanderen.⁶ Tractor en 'tracteur' zijn bij ons de regel, al kent het dialect in sommige regio's ook enkele varianten, zoals 'nen tracteer' (Hulshout) en 'nen tractor' (Waregem).⁷

De ontwikkeling van de tractor verliep in meerdere stappen, via verschillende fasen en types, die al dan niet sterk verwant waren aan elkaar, en die ook meerdere benamingen kregen. Een situatie die soms tot verwarring leidde. Zo mogen tractoren niet worden verward met de locomobielen, die tussen circa 1880 en 1930 populair waren in de landbouwsector in België. Locomobielen zijn mobiele stoommachines die vooral werden gebruikt om al dan niet stationaire landbouwmachines zoals dorskasten aan te drijven. De locomobiel of tractiemachine kreeg vanaf het interbellum steeds meer concurrentie van efficiënte motoren aangedreven door petroleum of kerosine. De landbouwtelling van 1929, de eerste officiële telling in België waarin tractoren opduiken, registreerde naast de 'autottractors' ook 'moto-charrues'. Deze eerste benaming verwijst naar de gewone tractor. Op die manier wilden de opstellers ongetwijfeld het onderscheid met de dorstractoren benadrukken, die stationair werden gebruikt door loondorsers. De 'moto-charrues' of motorploegen waren zelfrijdende ploegen die louter voor het ploegwerk op het land konden worden ingezet. Tellingen na de Tweede Wereldoorlog registreerden ook 'motoculteurs': dit waren en zijn kleine eenassige tractoren waarmee de landbouwer al stappend over het veld werkt.⁸ In België was er voor deze kleine tractoren een niet onbelangrijke maar minder opvallende rol weggelegd. Zij werden vooral gebruikt om te frezen. In andere landen en regio's waren en bleven ze langer dominant, onder meer door het grillige reliëf en de kleine percelen. Denk bijvoorbeeld aan agrarische gemeenschappen in de Alpen of in Japan.

EEN AARZELENDE START, EEN STRAFFE TECHNISCHE EVOLUTIE

Vandaag kan iedereen zich zonder al te veel moeite voorstellen wat een tractor is en doet. De

▲ Een Ruston Proctor-stoomtractor op het *Concours international de tracteurs et autres appareils de labourage mécanique*, 1913. Stoomtractoren kwamen in Europa nauwelijks voor omwille van de te kleine landbouwbedrijven en -percelen.

uiterlijke kenmerken en de bijbehorende symboliek staan in het collectieve geheugen van jong en oud gegrift. Maar eind negentiende eeuw, begin twintigste eeuw (toen het tuig nog in de kinderschoenen stond) heerste daar veel meer onduidelijkheid en verwarring over. De 'tractor' was dan ook slechts beperkt verspreid, zeker in België. En viel in vele opzichten niet te vergelijken met de tractoren van vandaag.

De ontwikkeling van een efficiënt inzetbare tractor en de verspreiding ervan was een langzaam proces. Het is een verhaal van ondernemerschap en een continue zoektocht naar technische verbeteringen. Al in de jaren 1870-1880 werden door stoom aangedreven tuigen ingezet om de uitgestrekte Noord-Amerikaanse prairies te ontginnen. Deze 'steam traction engines' of 'steam tractors' konden

ondanks hun enorme gewicht zelf rijden en dankzij hun aanzienlijk vermogen waren ze in staat om grote meerscharige ploegen in te zetten. In Europa kwamen deze 'monsters' niet of nauwelijks voor, met uitzondering misschien van Groot-Brittannië. Daarvoor waren de bedrijven te klein en bovendien zou de verbrandingsmotor omstreeks de eeuwwisseling opgang maken. In 1892 bracht John Froelich uit de Amerikaanse staat Iowa de eerste succesvolle landbouwtractor op de markt. In Groot-Brittannië pionierde Hornsby in 1896, hoewel voor de Eerste Wereldoorlog de firma Marshall het meest succeskende met een productie van circa 300 tractoren. In elk geval, het was deze eerste generatie tractoren die het Noord-Amerikaanse binnenland mee hielp omzetten in vruchtbare akkers en zo bijdroeg aan het beantwoorden van de grote vraag naar voedsel en broodgranen in West-Europa.⁹

Het waren Europese constructeurs die als eersten de vormgeving van de *steam tractor* verlieten en opteerden voor een kleinschaliger uitvoering. Die was beter afgestemd op de heersende bedrijfsstructuur en kon zo uitgespeeld worden als een ideale vervanger van het trekpaard.¹⁰ In dat verband valt onvermijdelijk de naam van Dan Albone, een Britse constructeur uit Biggleswade, Bedfordshire. Hij was zeker niet de eerste om een lichtgewichttractor op de markt te brengen, maar allicht wel de eerste die met zijn Ivel consequent inzette op dit type en er bovendien in slaagde om een voor zijn tijd goede tractor te bouwen. Het allereerste model dat op een Belgische akker heeft gewerkt – in 1904 op het bedrijf van Magnée-Rouffart uit Donceel – was waarschijnlijk niet toevallig een dergelijke Ivel.¹¹

De komst van deze eerste tractoren luidde de start in van de definitieve motorisering van de landbouw. Maar deze transitie verliep traag, zeker in ons land. Pas vanaf de jaren 1920 kende de tractor in België een bescheiden verspreiding. Volgens de landbouwtelling van 1929 waren er dan 1373 tractoren in het land. Circa 1000 stuks waren te vinden op bedrijven met een omvang van minstens 10 hectare. Het waren met andere woorden vooral de grotere akkerbouwondernemingen en kapitaalcrachtige eigenaars, actief in de meest vruchtbare landbouwregio's (overwegend in Wallonië), die zich dan een tractor aanschafte. En daar was natuurlijk een verklaring voor. Tractoren waren nog relatief dure en logge tuigen. Het was niet eenvoudig om ze te besturen en om er mee te werken. En er waren aanvankelijk nauwelijks aangepaste werktuigen beschikbaar. De tractor bood ook weinig comfort en was niet geheel ongevaarlijk. Vooral de *'early adapters'* zagen de voordelen, zoals het sneller werken en de mogelijkheid tot het vervangen van de alsmaar schaarser en duurder wordende arbeidskrachten, met name in het sterk geïndustrialiseerde Wallonië.¹²

Toen fabrikanten onder invloed van de Grote Depressie tijdens de jaren 1930 op zoek gingen naar alternatieven om de tractor aantrekkelijker te maken, zorgde het technisch vernuft voor redding. Met de introductie van de luchtband, de driepuntsheffing en de aftakas werd de tractor een heel stuk performanter en dus interessanter. De woelige wereldpolitiek maakte dat deze vernieuwingen pas na de Tweede Wereldoorlog echt hun weg naar de Europese en Belgische markt vonden. Maar vanaf dan steeg het tractorbezit en –gebruik zeer snel. Na verloop van tijd was er zelfs bij de constructeurs meer en meer aandacht voor veiligheid en comfort, onder meer via de introductie vanaf de jaren 1960 van een valbeugel als kantelbeveiliging en geïntegreerde (en later geluidsarme) cabines.¹³

Terwijl de tractor geleidelijk en in meerdere stappen evolueerde naar een multifunctioneel werktuig dat breed inzetbaar was binnen en buiten de agrarische sector, bleef de rol van de bestuurder lange tijd grotendeels ongewijzigd. Hij (want met de tractor rijden was en is nog steeds vooral een mannenzaak) moest gas geven, sturen en de werktuigen bedienen. De kunde van de boer of loonwerker bepaalde dan ook een deel van de performantie van de tractor. Vanaf het eind van de jaren 1980 kwam hierin langzaam verandering. Allerhande regelsystemen vereenvoudigden de taak van de bestuurder, wat de efficiëntie en productiviteit ten goede kwam. Innovaties op dit vlak waren onder meer de automatische diepteregeling, de hydraulische stuurbevestiging en de gps. Vandaag wordt gewerkt aan tractoren die volledig autonoom over het veld kunnen rijden. Niet langer gehinderd door menselijke beperkingen zoals zicht, vermoeidheid of concentratie zijn deze machines in staat om volledig automatisch hun taken te vervullen. Deze manier van werken spreekt tot de verbeelding, maar is geen (verre) toekomstmuziek meer. Verschillende

▲ Deutz D55 uitgerust met Libotte-cabine, midden jaren 1960. Deze cabine, opgebouwd uit zeildoek en een buizenframe, beschermde de bestuurder enkel tegen regen en wind.

► Detailfoto van het dashboard van een Fendt-tractor, ca. 1990. Allerhande regelsystemen moesten de bestuurder helpen bij het uitvoeren van zijn taak.

constructeurs en onderzoekers hebben prototypes ontwikkeld. Verwacht wordt dat deze onbemande tractoren zullen werken in groep, als een vloot, waarbij de controle toch nog steeds ligt bij een bemande tractor die het geheel opvolgt en coördineert. Want hoe we het draaien of keren, de werkzaamheden zullen altijd door een 'echte landbouwer' moeten worden geleid en opgevolgd.¹⁴

HET SUCCES VAN DE TRACTOR

Pas na de Tweede Wereldoorlog brak de tractor echt door, wereldwijd en ook in België. Meerdere factoren lagen aan de basis van deze evolutie. Het ging niet alleen om de hierboven beschreven technische verbeteringen, maar ook de goedkopere prijs en de nieuwe modellen die beter waren aangepast aan de West-Europese omstandigheden, speelden een rol. In eerste instantie waren het nog steeds de grotere bedrijven die een tractor kochten, alsook de loonwerkers. Daarnaast mag de impact van voorlichters en experts, bijvoorbeeld van de overheid, niet worden onderschat. Zij besteedden vanaf de late jaren 1940 in toenemende mate aandacht aan de mogelijkheden van de tractor voor de Belgische boeren. Op goed tien à vijftien jaar evolueerde hun mening van aarzelend tot overwegend positief.¹⁵ Maar laat ons vooral het effect van reclame, advertenties en commerciële agenten niet vergeten. Allen speelden ze in op een behoefte en wens om de voedselproductie op te drijven en de naoorlogse landbouw te moderniseren. Begrijp hier: om boeren warm te maken voor schaalvergroting, specialisatie, toenemende investeringen en mechanisatie. Dit vertaalde zich onder meer in een toenemende verkoop van onder meer zelfrijdende maaidorsers en melkmachines tijdens de jaren 1950 en 1960. Maar vooral de tractor werd het symbool bij uitstek van de moderne naoorlogse

'geïndustrialiseerde' landbouw, van de vooruitgang en modernisering van de primaire sector en het platteland. Tussen 1950 en 1960 steeg het aantal tractoren van net geen 10.000 naar bijna 45.000. Tien jaar later registreerde de landbouwtelling al meer dan 90.000 exemplaren. Het is dan ook niet toevallig dat de tractor op heel wat *homemade* foto's uit de jaren 1950-1960 en later figureert. Trots als een pauw poseren boer en boerin (dikwijls ook met de kinderen erbij) met de nieuwe aanwinst.¹⁶

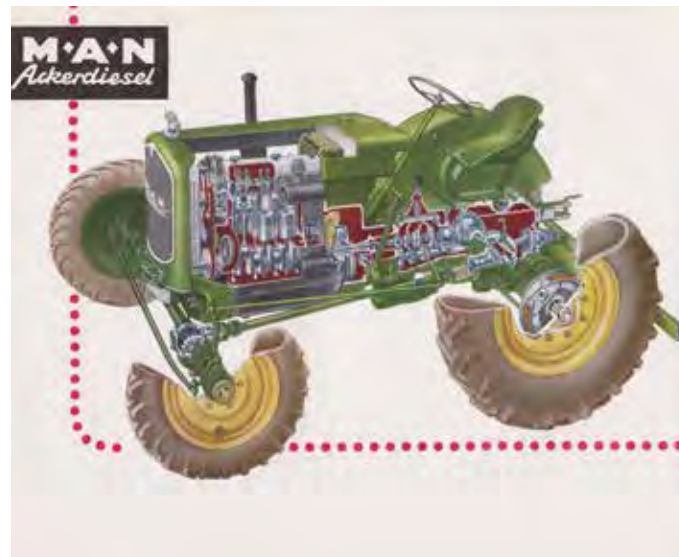
De introductie en verspreiding van de tractor betekende het einde van het (trek)paard als trouwe en dagelijkse gezelschap van de landbouwer. Paarden waren vroeger de 'koningen' van het landbouwbedrijf. Zij konden veel werk verzetten, werden goed verzorgd en gehuisvest in de betere stallen van de hoeve. Een boerenpaard was dan ook veel kapitaal waard. Het volgende gezegde spreekt boekdelen: 'Vrouw verloren, iet verloren. Koe verloren, veel verloren. Paard verloren, al verloren'. De tractor moest dan ook van goeden huize zijn om het paard, eeuwenlang de trouwe bondgenoot van vele boeren, te vervangen. Tussen 1929 en 1950 daalde het aantal boerenpaarden slechts beperkt, van circa 270.000 naar 241.000, waarbij zeker de impact van de Tweede Wereldoorlog niet mag worden vergeten. Maar vanaf dan verliep de neergang krachtig: België telde in 1959 nog 170.000 boerenpaarden en in 1970 niet meer dan 74.000.¹⁷ Opvallend daarbij, maar zeker niet verwonderlijk, was de strategie van tractorbouwers om de prestaties en mogelijkheden van tractoren te vergelijken met de troeven en beperkingen van trekpaarden. En ook

► Folder voor de Fendt 12PS-tractor, 1952-1958. Met de opmars van de tractor verdween het paard ook in reclames letterlijk naar de achtergrond.

experts, voorlichters en landbouwers zelf deden dat. Slogans als “Slavernij en kleine winst of Ferguson en voorspoed” beklemtoonden de voordelen van de tractor. Niet meer geremd door voeder- en rusttijden kozen heel wat landbouwers voor techniek en moderniteit. Het merk Volvo stelde in de jaren 1950 dat tractoren, in tegenstelling tot paarden, niets kostten wanneer ze niet moesten werken. En: “Comme l’arrêt est de beaucoup plus long que le travail, l’avantage est largement au profit du tracteur.” Advertenties stelden de toekomst van het boerenpaard ook visueel voor. Door het paard letterlijk naar de achtergrond te verbannen en de tractor op de voorgrond te plaatsen, werden de verhoudingen duidelijk geschetst. Toch schoof de boer bij de aankoop van een tractor het paard niet meteen aan de kant. “Au point de vue psychologique, le fermier évolue lentement”, stelde een tractorproducent. Grote boerenbedrijven die als eerste een tractor aankochten, bleven trekpaarden inzetten voor specifieke taken. Het dier kon immers als geen ander lichte werkjes opknappen waarbij precisie en wendbaarheid belangrijk waren. Of het bracht redding waar het mechanische tuig te kort schoot. Het gebeurde in de jaren 1950-1960 nog wel eens dat het paard in de winter de tractor in gang moest trekken als hij was vastgereden, of als de motor door het koude weer weigerde te starten.¹⁸

De introductie en diffusie van de tractor werden begeleid door een waar reclame-offensief. De vele producenten van tractoren wedijverden om de aandacht (en de centen) van de landbouwers. De eerste reclames voor tractoren doken in België op voor de Eerste Wereldoorlog, maar het was pas vanaf de jaren 1930 dat ze veelvuldiger verschenen in gespecialiseerde landbouwtijdschriften. Met vooral technische informatie probeerden ze de troeven van de machine in de verf te zetten. Efficiëntie en tijdswinst (van belang tijdens de drukke en korte oogstperiodes) stonden voorop.

◀ Advertentie voor Fordson-tractoren, 1964. Tractorreclames probeerden ook met ludieke afbeeldingen de aandacht van de lezer te trekken.

◀ Doorsnede van een MAN-tractor met vierwiel-aandrijving, 1956-1963. In reclamefolders kwamen de technische kenmerken van de tractor steeds uitgebreid aan bod, soms verduidelijkt met een doorsnede van de tractor.

Vanaf de jaren 1950 volgden grotere inspanningen. Begeleid door folders, catalogi van landbouwalons zoals Agribex en advertenties in allerlei vaktijdschriften probeerden vertegenwoordigers van verschillende merken het ‘ijzeren paard’ aan de man te brengen. Naast de technische gegevens bevatten deze advertenties vaak een verwijzing naar wat de machine kon betekenen voor boer en bedrijf op het vlak van tijdswinst en efficiëntie. Vanaf de jaren 1970 werden de reclames uitgebreider en kleurrijker. Doorsnedes van de tractor toonden specifieke technische kenmerken.

De aankoop van een tractor betekende een serieuze investering voor het landbouwersgezin. Door haar betrokkenheid bij de boekhouding van het bedrijf, speelde de vrouw des huizes vaak een belangrijke rol wanneer een aankoop werd overwogen. Ook dat wisten de reclamejongens uit die tijd maar al te goed en dus kwamen naast de folders met technische info ook idyllische tafereelen aan bod. Vanaf de jaren 1960 richtten reclames voor tractoren zich weer vooral op een mannelijk doelpubliek. Dook er toch een vrouw op in het beeld, dan was dat hoofdzakelijk om te beklemtonen dat de tractor besturen ‘kinderspel’ was. Ongetwijfeld hebben de vele advertenties bijgedragen aan de versnelde verspreiding van de

tractor in België tussen circa 1950 en 1970, samen met de technische verbeteringen, de krapte op de agrarische arbeidsmarkt en de dalende prijzen. Bovendien mag niet worden vergeten dat de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog zich kenmerkten door een bredere mechanisatiebeweging, door een bereidheid bij vele landbouwers om te investeren in nieuwe machines, technieken, kortom in een groter en moderner bedrijf. De grote vraag naar voedsel en landbouwproducten, de relatief hoge prijzen en een ondersteuningsbeleid van de Belgische en Europese overheid speelden daarbij zeker een rol.¹⁹

EEN SYMBOOL

De tractor kon zo uitgroeien tot hét symbool van de moderne, gemotoriseerde landbouw. Wat de tractor heeft betekend voor het verbeteren van de agrarische productiviteit kan moeilijk worden overschat. Maar ook voor de boer en zijn gezin betekende de komst van de machine meer dan enkel hulp bij het zware, fysieke werk. De werkzaamheden op het veld, het teeltpatroon en het arbeidsritme veranderden drastisch. Voor heel wat landbouwers stond de tractor (en zijn omvang, zijn waarde) symbool voor zijn succes als ondernemer. Hoe groter de tractor, hoe beter het bedrijf draaide en hoe kapitaalkrachtiger het boerengezin was. Of ten minste, dat was de boodschap die men wou meegeven. Want in vele gevallen werden de mogelijkheden van de aangekochte tractor niet optimaal benut (bijvoorbeeld op het vlak van vermogen) en moest een zware lening worden aangegaan. De tractor bepaalde in elk geval in sterke mate de identiteit van de (moderne) boer en de agrarische sector. Dit beeld werd nog versterkt door de inzet van tractoren vanaf de jaren 1960 bij allerlei boerenprotesten, die ook in de media de nodige aandacht kregen. Naarmate het aantal landbouwers verder terug-

liep en boeren zich niet meer konden beroepen op de macht van het getal, waren het de tractorcolleges die de eisen moesten onderstrepen. De steeds grotere mastodonten die de straten inpalmde en blokkeerden, die oprukten naar Brussel, de hoofdstad van Europa, legden letterlijk en figuurlijk hun gewicht in de schaal. De tractor werd zo een middel om de boodschap en eisen van de sector kracht bij te zetten. Tegelijk werd de tractor ook een symbool van verbondenheid voor de landbouwsector.²⁰

Tractoren brengen inderdaad boeren samen. Dat is te zien tijdens de tractorzegeningen, die vanaf de jaren 1980 in toenemende mate populair werden en op sommige plaatsen een alternatief vormden voor de traditionele paardenwijingen. Tot vandaag hopen boeren zich zo van een goede oogst te verzekeren en gespaard te blijven van ongeluk. Andere tradities, niet van religieuze aard, en grotere events zijn onder meer de tractortreffens, trek- en behendigheidswedstrijden zoals 'trekkertrek' en Gymkana die in vele plattelandsgemeenten tijdens de zomermaanden worden georganiseerd. Zowel vroeger als nu, brengen ze heel wat mensen op de been die gefascineerd zijn door de mogelijkheden van de tractor en de kwaliteiten van de bestuurder. Van een kleine akker in Vlaanderen tot een immense ranch in de Verenigde Staten, wie de machine perfect beheerst, kan rekenen op heel wat aanzien. Bewondering genieten ook de oude tractoren (en hun eigenaars) die prominent worden uitgesteld tijdens oldtimershows. In België zijn een paar tientallen clubs actief, die oude en meer recente (vanaf de jaren 1970-1980, de zogeheten *youngtimer*) tractoren verzamelen. In totaal tellen ze enkele duizenden leden, al zijn het vooral oudere mannen die actief verzamelen. Ook deze verenigingen hebben het moeilijk om de jongere generaties aan te spreken. Bovendien vergt een tractorverzameling niet alleen een zeker budget, maar is ook voldoende ruimte onontbeerlijk. En dat is vandaag niet altijd vanzelfsprekend. Wie wel verzamelt, doet dat vanuit de interesse voor techniek, voor een welbepaald merk of vanuit de passie om oude voertuigen te restaureren. Elke verzamelaar heeft zo zijn eigen motivatie, achter elke tractor (restau-

◀ Vlaams boerenprotest met tractor, jaren 1960. Vanaf 1962 werden verschillende drielandacties georganiseerd. Het betekende de doorbraak van agrarisch syndicalisme.

▲ Een Lanz Bulldog en een Hanomag op Agricultura, 2018. De passie voor oude tractoren zet aan tot verzamelen. Op allerlei evenementen kunnen verzamelaars (een deel van) hun collectie tonen.

ratie) zit een apart verhaal. Opvallend is ook dat de meeste tractorverzamelaars geen oude landbouwwerktuigen verzamelen. Voor hen is het 'ijzeren paard' het summum van alles.

Die speciale band met tractoren hebben overigens niet alleen oude mannen. Hoe verklaren we anders de blijvende aantrekkingskracht van speelgoed- en traptractoren bij de jeugd? Het aandeel landbouwers in de actieve bevolking is vandaag in

België amper 1 procent. De kloof tussen boer en consument is nog nooit zo groot geweest, maar toch heeft zowat elke Belgische jongen (en vele meisjes) jonger dan twaalf jaar een tractor van LEGO of Playmobil en een trapmodel. De boerenstiel en dan meer bepaald het rijden met de tractor, die mastodont van het veld, spreekt nog altijd tot de verbeelding. Al zetten steeds minder jonge mannen en vrouwen de stap om echt actief te worden in de agrarische sector.

BRONNEN

De geschiedenis van de tractor is uitermate boeiend en vertelt treffend de ingrijpende veranderingen die de landbouwsector en het platteland in België en wereldwijd hebben ondergaan gedurende de voorbije eeuw, en dan vooral sinds de jaren 1950. Niettemin is er maar weinig degelijk historisch onderzoek verricht naar de introductie en verspreiding van de tractor in ons land. Te vermelden is in elk geval *De geschiedenis van de fabricatie van Belgische traktoren*, geschreven door P. Fraikin.

Deze studies hebben echter vooral oog voor de technische evolutie en de Belgische constructeurs. Een economische, sociale en culturele invalshoek ontbreekt nagenoeg volledig. Over de ontwikkelingen in het buitenland zijn we beter ingelicht. Uiteraard zijn er de vele boeken die in algemene termen en rijkelijk geïllustreerd de geschiedenis van de tractor in de wereld vertellen, dikwijls vertrekkende vanuit een welbepaald merk. En ook op het internet en op YouTube vindt de tractorfreak heel wat informatie. Historici en andere wetenschappers in meerdere landen hebben de introductie en verspreiding van de tractor bestudeerd, waarbij de aandacht vooral ging naar de doorbraakperiode. Zo is de situatie in onze buurlanden en bakermat Verenigde Staten goed beschreven.²¹

Het boek *Tractor. Een geschiedenis* belicht voor het eerst, via een wetenschappelijk onderbouwde aanpak, de geschiedenis van de tractor in België, van de eerste proeven op Haspengouwse akkers begin twintigste eeuw tot de situatie vandaag. Het sluit af met een blik op de toekomst. De studie steunt op arbeidsintensief bronnenonderzoek. Intensief omdat de informatie en illustraties op verschillende manieren en via meerdere wegen moesten worden verzameld. Het reconstrueren van de geschiedenis van de tractor in België was

dan ook geen eenvoudige klus. Producenten en verdelers van tractoren in België hebben weinig of geen bedrijfsarchief nagelaten. Deze publicatie steunt in belangrijke mate op eigentijdse studies en artikels in vaktijdschriften die de voor- en nadelen van tractoren bespreken, op reclamefolders van fabrikanten en verdelers en de tentoonstellingscatalogi van (de voorlopers van) Agribex. We namen ook op grondige wijze enkele toonaangevende tijdschriften voor de Belgische landbouwsector, zoals *Le Sillon belge/Landbouwleven*, door. De kwantitatieve opmars van de tractor in België kon worden blootgelegd aan de hand van de officiële landbouwtellingen. Enkele interviews met sleutelfiguren zorgden voor meer context en diepgang bij het klassieke papieren en digitale bronnenmateriaal. De talrijke foto's, advertenties en het bewegend beeldmateriaal waarin de tractor een hoofdrol speelt, versterkten de analyse. Alle geconsulteerde bronnen worden achteraan dit boek gepresenteerd. Dit overzicht is meteen ook een handig hulpinstrument voor al wie zich verder wil verdiepen in de boeiende geschiedenis van de tractor, in België en wereldwijd. Want dat is ook een belangrijke ambitie van dit boek: de passie voor het agrarisch erfgoed en de tractorgeschiedenis in het bijzonder doorgeven aan al wie er zich voor openstelt. En hopelijk stimuleert het ook anderen om zich te verdiepen in het verleden van de landbouwsector in België en de tractor in het bijzonder. Want meerdere thema's vragen om verdere uitdieping. Hoe evolueerde de beeldvorming rond tractoren en de bestuurders ervan in advertenties en voorlichtingsfilms? Vanaf wanneer was de vervanging van boerenpaarden door tractoren effectief economisch rendabel? Hoe verhielden de prijzen voor tractoren zich in Vlaanderen en Wallonië? Ook de meest recente decennia kunnen nog meer in detail worden bestudeerd, bijvoorbeeld via interviews met gebruikers, experts en commerciële agenten.

WOORD VAN DANK

Dit boek is een collectief werkstuk, met bijdragen van meerdere auteurs en geschreven vanuit verschillende invalshoeken en expertises. Dankzij deze intense samenwerking is het verhaal van de tractor in België voor het eerst grondig en nauwgezet bestudeerd en geschreven. Van de eerste tractor op Belgische velden in 1904, tot een toekomstbeeld van autonoom rijdende machines: meer dan een eeuw tractorgeschiedenis komt zo aan bod. Weinig landen in Europa kunnen een dergelijke publicatie voorleggen. We bedanken dan ook van harte alle auteurs die hebben meegewerkt aan dit onderzoeks- en publicatieproject. Eveneens zijn we dank verschuldigd aan de leden van de adviesgroep van het project 'Tractor'; zij reflecteerden mee over het opzet en de teksten voor het boek en het concept van de rondreizende expo 'Tractor. Een ronkend verhaal'. Inderdaad, dit boek staat niet op zich, maar sluit aan bij een rondreizende en rijdende expo, die vanaf de zomer van 2018 te bewonderen is op land-

bouwbeurzen, oldtimer festivals en andere events in Vlaanderen. De leden van deze adviesgroep zijn: Michel Christiaens (Fedagrim), Geert De Clercq (Tractorclub Roeselare), Tim Decoster (Landbouwleven), Marc Demeyer (Landelijke Gilden), Wim Fobelets (VILT), Maarten Huybrechts (Boerenbond), Raf Janssens (Tractorclub OTL Lochristi), Wouter Saeys (departement Biosystemen, KU Leuven), Kathleen Verheylezoon (Tractorclub OTL Lochristi), Marc Wellens (Speelgoedmuseum Mechelen).

Een bijzonder woord van dank is er voor collega Laura Danckaert. Zij verrichtte een belangrijk deel van het voorbereidende bronnenonderzoek en ging op zoek naar de meest sprekende illustraties in collecties verspreid over het hele land en bij particulieren. We zijn de talrijke bruikleengevers zeer erkentelijk, alsook fotograaf Jan Crab. Hij zorgde voor prachtige sfeer- en documentaire foto's. Amsterdam University Press en uitgever Katrien De Vreese stonden borg voor een verzorgde vormgeving en mooie uitgave.

◀ Foto van een tractor met aardappelzakker, jaren 1960. De inzet van tractoren vanaf de jaren 1950-1960 vereenvoudigde het werk op het veld in grote mate.